

نظریه وابستگی متقابل و کاربست آن در تاریخ معاصر ایران

میکایل وحیدی‌راد¹

چکیده

از آنجا که پرداختن به روابط بین‌الملل بدون اتکا به یک سامانه نظری، چندان واجد ارزش علمی نمی‌باشد، لذا در اینجا به بنیادها و اصول اصلی و همچنین ظرفیت و توانایی نظریه «وابستگی متقابل»² اشاره می‌شود. تئوری که به نظر می‌رسد از ظرفیت و ابزارهای لازم جهت بررسی و پاسخ‌دهی به سوالات و ابهامات ناشی از اتفاقات و حوادث دوره تاریخ معاصر ایران برخوردار می‌باشد. اما پیش از پرداختن به نظریه وابستگی، لازم است زمینه‌های شکل‌گیری، تطوّر و نوع‌شناسی مفهوم «وابستگی متقابل» از نظر اندیشمندان و علمای اصحاب حوزه علوم اجتماعی و سیاسی مورد مذاقه و بررسی قرار گیرد و سپس در باب خود سامانه مورد نظر قلم‌فرسایی شده و در نهایت رویکر نظری بیان شود.

واژگان کلیدی: وابستگی، وابستگی متقابل، روابط بین‌الملل، قدرت، نامتقارن.

“Interdependence Theory” and Applying it on Iran’s Contemporary History

Micheal Vahidi Rad³

Abstract

without basing upon a theoretical foundation, dealing with international relations has no scientific reliability. So in this paper we pay attention to the foundations, principles, elements and capacities of Interdependence Theory. It seems that this theory has a very constructive capacity for solving the difficulties of Iran’s contemporary history. However, before dealing with theoretical capacities of the theory. We should pay attention to backgrounds and the way of the development of the concept of Interdependence Theory.

Keywords: Interdependence Theory, dependence, power international relations, unsymmetrical

1. دانشجوی دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی دانشگاه شهید بهشتی

2. Interdependence Theory (IT)

3. Ph.D.Student of the History of Islamic Iran, Shahid Beheshti University.

مقدمه

در نظام بین‌الملل، نظریه وابستگی متقابل پیچیده بر روابط میان ایران و غرب در دو حوزه کاری متفاوت متمرکز است: در زمینه سیاست‌های داخلی و همکاری در زمینه سیاست‌های بین‌المللی. نظریه وابستگی متقابل پیچیده یکی از نظریه‌های عرصه سیاست بین‌الملل است. موضوع این نظریه چانه‌زنی برای حل اختلافات میان کشورها در شرایط توزیع نامتقارن قدرت⁴ است. در این پژوهش نخست مدل‌هایی را در زمینه ساختار روابط بین‌الملل به دست داده و سپس سازوکارهای اجرایی دو حوزه کاری یادشده را شرح می‌دهیم. با توجه به اهمیت مفهوم وابستگی متقابل پیچیده در دو حوزه کاری یادشده، پنج فرآیند سیاسی گوناگون در این زمینه قابل بررسی می‌باشد: تاثیر ساختار روابط بین‌الملل در جهت‌دهی به اهداف کنشگران سیاسی، ابزارهای دولت‌ها برای پیشبرد اهداف خود، تعیین برنامه کاری دولت‌ها، برقراری ارتباط میان مقولات گوناگون و نقش سازمان‌های بین‌المللی.⁵ در این بخش می‌کوشیم رابطه میان اجزای نظریه وابستگی متقابل پیچیده را شرح دهیم زیرا مفاهیم این نظریه همچنان مبهم باقی مانده اند.

1. شکل‌گیری نظریه وابستگی متقابل

1-1- زمینه پیدایش

از آن جایی که نظریه وابستگی متقابل، ریشه در سامانه بزرگتری به نام پارادایم لیبرالیسم دارد و جوهری از آن را در شاکله خود به ارث برده است، به ناچار اشارتی کلی نسبت به آنچه در مکتب لیبرالیسم جریان دارد، در اینجا خالی از فایده نبوده، بلکه به روشن‌تر شدن ابعاد نظریه وابستگی متقابل نیز یاری خواهد رساند.

مفروضات بنیادین لیبرالیسم

با پایان یافتن جنگ جهانی اول و با انتشار اعلامیه وودرو ویلسون⁶ در سال 1919، امید جهانیان برای تغییر نوع مناسبات حاکم بر جهان رنگ تازه‌ای به خود گرفت. چرا که ویلسون در اعلامیه خود

4. Asymmetrical power Distribution

5. Robert O. Keohane, Joseph S, Nye Jr, *Power & Interdependence* (3th Edition), (Pearson, 2001), P 14.

5. Woodrow Wilson

چنین آورده بود که «ما چه بخواهیم و چه نخواهیم در زندگی این دنیا با هم شریک هستیم؛ و منافع همه ملت‌ها منافع ما نیز محسوب می‌شود و در منافع با دیگر دولت‌ها و ملت‌ها با هم شریکیم. آنچه بر نوع انسان تاثیر می‌گذارد، لاجرم از مسائل ما نیز ناشی می‌شود و ما بر این باور هستیم که همه ملت‌ها منافع یکسانی در ثبات سیاسی مردمان آزاد دارند و برای حفظ آنها نیز مسئولیتی برابر دارند.»⁷ اعلامیه چهارده ماده‌ای وی با تاکید بر سازوکارهایی برای حفظ صلح، از جمله حقوق بین‌الملل و به‌ویژه جامعه بین‌الملل، امنیت دسته جمعی، جهانی امن از برای دموکراسی، حق تعیین سرنوشت ملت‌ها، سیاست آشکار و علنی، آزادی کشتیرانی در دریاها، حذف موانع اقتصادی، یکسان‌سازی شرایط تجاری برای همه کشورهای طرفدار صلح و کاهش تسلیحات ملی نویدبخش جهانی نوین بود.⁸ بنابراین در بیان وی از ابزارهای مورد نیاز برای زندگی در صلح، تجارت به عنوان یکی از این ابزارها جهت رهنمون شدن به زندگی بهتر برشمرده شد و سازمان‌های بین‌المللی نیز ضامن حفظ صلح قلمداد شدند؛ اندک زمانی پس از این اعلامیه، اندیشه لیبرال در قالب بررسی روابط بین‌الملل به صورت علمی وارد دانشگاه‌های بزرگ جهان شد.

مهمترین وجه معرف نظریه‌های لیبرال، باور به امکان تحول در روابط بین‌الملل به شکل همکاری، کاهش تعارضات، و نهایتاً نیل به صلح جهانی است. لیبرالیسم بر این مفروضه اتنا دارد:

1. لیبرال‌ها به آزادی فردی بها می‌دهند.
2. معتقدند همه انسان‌ها موجوداتی عقلانی‌اند. عقلانیت به دو شکل:
الف) به شکل ابزاری به عنوان توانایی شکل دادن و تعقیب منافع.
ب) توان فهم اصول اخلاقی و زندگی براساس حکومت قانون.
3. لیبرالیسم برداشتی مثبت از سرشت بشر دارد و معتقدند می‌توان به تغییراتی در روابط بین‌الملل دست یافت.
4. لیبرال‌ها بر امکانات کارگزاری انسانی برای تأثیر بر تغییر تأکید می‌کنند.
5. لیبرالیسم به طرق متمایزی تفکیک میان قلمرو داخلی و بین‌المللی را به چالش می‌کشد:
الف) لیبرالیسم آموزه‌ای عام‌گراست و بنابراین متعهد به اجتماع جهان‌شمول بشری است که فراتر از احساس یگانگی با اجتماع دولت - ملت و عضویت در آن است

7. Maghroori and Rumberg *Globalism vs, Realism*, Boulder, co. (Westview Press, 1982), p 223.

8. Wilson, w, *The Fourteen Points, Address To the Us Congress*, In Mingst and Snyder, eds. (2001). P 4

ب) مفاهیم لیبرال وابستگی متقابل و جامعه جهانی حاکی از آن است که در جهان معاصر مرزهای میان دولت‌ها به شکلی فزاینده نفوذپذیر می‌شوند.⁹ در اینجا با توجه اهمیت برخی از مفاهیم مورد نظر لیبرال‌ها و جایگاه آن در نظریه وابستگی به چند مورد از این اصول به صورت مختصر اشاره می‌شود.

1. صلح دموکراتیک¹⁰

نظریه صلح دموکراتیک برای اولین بار از سوی کانت در کتاب «صلح پایدار»¹¹ به سال 1795 مطرح شد. وی معتقد است که در حکومت‌های دموکراتیک به دلیل اینکه حکومت مردمی می‌باشد، لذا حکومت‌ها طرفدار صلح هستند و نه کسب قدرت و جنگ طلبی، چرا که مردم جنگ طلب نیستند و با وقوع جنگ خود مردم دچار خسران می‌شوند. اگر چه کانت حکومت جهانی را به عنوان راه حل مطرح نمی‌کند اما معتقد است که کشورها باید حاکمیت خود را در چارچوب همکاری و همگرایی بیشتر حفظ کنند.¹² البته این فقط یک روی سکه می‌باشد و برخی معتقدند که دموکراتیک شدن حکومت‌ها منجر به کاهش برخورد فقط بین خود آن‌ها منجر می‌شود اگر چه از دلیل این اتفاق آگاه نباشیم.¹³ در واقع سیاستمداران و مردمانی که در حکومت‌های دموکراتیک رشد یافته‌اند به دلیل نوع تربیت خود اساساً تمایلی به راه حل‌های خشونت‌آمیز در اختلافات ندارند؛ و به این دلیل در هنگام روی دادن اختلافات نیز با توسل به یک نوع فرهنگ سیاسی مشترک به راه حل گفتمانی دست پیدا می‌کنند.¹⁴ لذا موکراسی‌ها اگر چه ممکن است با هم نجنگند، اما در صورتی که جنگ از وجهه مردمی برخوردار باشد، با حکومت‌های غیرلیبرال وارد جنگ می‌شوند.

علاوه بر این امروزه شواهد علمی و اجتماعی گسترده‌ای نیز گردآوری شده است که نشان می‌دهند سه عنصر وابستگی متقابل، سازمان‌های بین‌المللی و همچنین دموکراسی نقش بسزایی در

9. حمیرا مشیرزاده، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل (تهران، 1386، انتشارات سمت)، ص 27.

10. Democratic Peace.

11. perpetual Peace.

12. Seymour Martin Lipset, ed, *The Encyclopedia of Democracy*, vol.III (London: Routledge, 1995), p 695- 696.

13. Karen A Rasler, *Puzzles of the Democratic Peace: Theory, Geopolitics and the Transformation of World Politics*.

(Palgrave Macmillan, 2005). p 19.

14. Ibid.

کاهش منازعات بین دولت‌ها دارند.¹⁵ بر اساس کتاب مثلث صلح بروست و همکارش اونیل، صلح برآیند سه سطح دیگر از عوامل موثر بر آن شکل می‌گیرد که عبارتند از: دموکراسی، وابستگی متقابل اقتصادی و سازمان‌های بین‌المللی. که هر یک از این عوامل بر دیگری تاثیر می‌گذارد. آنها صلح را در مرکز مثلث و سازمان‌های بین‌المللی را در راس آن قرار داده و چنین شکلی را ترسیم می‌کنند.¹⁶

2. فراملی‌گرایی¹⁷

از دیگر مفاهیم مورد نظر پارادایم لیبرال در حوزه روابط بین‌الملل می‌توان به فراملی‌گرایی اشاره کرد، که برخلاف روایت سنتی از روابط بین‌الملل، در اینجا منظور از کنشگران، دولت‌ها نیستند. بلکه تاکید فراملی‌گرایی بر کنشگرانی در حوزه روابط بین‌الملل است که شامل شرکت‌های چند ملیتی، گروه‌های اقتصادی، سازمان‌های بشردوستانه و حتی تروریستی نیز می‌شود. به گفته کیون¹⁸ و نای¹⁹ نقش فراملی‌گرایی در وابستگی متقابل، معمولاً در پیوند با سیستم حمل‌ونقل و امور مالی نظام بین‌المللی است. به این صورت که وقتی وابستگی به سیاست ترجمه می‌شود که حکومت‌ها به دلیل

15. Robert Jervis, *Theories of War in an Era of Leading Power Peace*, American Political Science Review 2002, 96(1):1- 14.

16. Bruce Russett and John R. Oneal, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organization* (New York: W.W. Norton & Company, 2001), p 67.

17. Trans nationalism.

18. Keohane.

19. Nye.

بالا رفتن هزینه برخی از سیاست‌های خاص ناگزیرند که سیاست‌های دیگری اتخاذ کنند. مثلاً با پیوستن به نظام بین‌المللی برای یک دولت دشوار خواهد بود که بتواند یک سیاست کاملاً مستقل پولی در پیش بگیرد. یا در ارتباط با شبکه‌های ارتباطی فراملی، حتی در نظام‌های توتالیتر نیز حکومت‌ها برای اینکه بتواند خود را از نظر علمی بالا بکشند، ممکن است به دانشمندان خود اجازه دسترسی به ژورنال‌های خارجی و حتی حضور در کنفرانس‌های بین‌المللی را بدهند.²⁰

3. تجارت، ارتباطات و وابستگی متقابل جهانی

از جمله ابزارهای مورد توجه نظریه‌پردازان لیبرال به منظور کاهش تعارضات در سطح روابط بین‌الملل، تجارت و به تبع آن «وابستگی متقابل» بین دولتهاست. لیبرال‌ها همیشه معتقد بودند که وابستگی متقابل تنش بین دولتها را به دلیل مخاطره انداختن تجارت کاهش می‌دهد. چرا که توسل به زور ضمن کاستن از سود ناشی از تجارت، جریان ضروری اطلاعات که به منظور افزایش فهم دوجانبه مورد نیاز است را نیز مورد تهدید قرار می‌دهد.²¹ اگر چه در میان لیبرال‌های کلاسیک، کانت از وجود پیوندهای اقتصادی به‌عنوان عاملی در جهت افزایش همگرایی بین دولتها سخن گفته است، ولی توجه وی به این مقوله چندان زیاد نیست، برخلاف کانت، آزادی اقتصادی و به‌ویژه تجارت آزاد در قرن نوزدهم و بیستم از نظر لیبرال‌هایی چون کوبن،²² میل،²³ آنجل²⁴ و شومپیتر²⁵ از ضروریات صلح بین دولتها محسوب می‌شود.²⁶

برخی نیز بر این باورند که وابستگی متقابل خود به وقوع انقلابی در حوزه روابط بین‌الملل دامن زده است. از جمله وولف در کتاب خود با عنوان حکومت بین‌المللی، چنین بیان می‌کند که گسترش ارتباطات باعث توسعه و رونق تجارت جهانی شده است که همین امر به صورت کلی خود

20. Joseph S. Nye, Jr.; Robert O. Keohane, *Transnational Relation and World politics: An Introduction. International organization*, Vol. 15, No. 3, Transnational Relation and World Politics (summer, 1971), p 339.

21. Russett, Bruce & John R. Oneal. P 98.

22. Cobden.

23. Mill.

24. Angell.

25. Schumpeter.

26. Han Dorussen and Hugh Ward, *Trade Networks and the Kantian Peace* (Paper to be presented at the 6th Pan European Conference on International Relation, Turin September 12 – 15, 2007). P 3.

به انقلابی در روابط بین‌الملل انجامیده است.²⁷ وی در ادامه با توجه به همین می‌افزاید که جهان امروزه چنان در هم تنیده شده است که امکان ندارد یک کشور در یک سوی مرزهای خود دست به اقدامی بزند و همسایه‌اش در دیگر مرز آن کشور از آن بی‌خبر باشد. کشورها چنان از طریق مبادلات تجاری و مالی به هم پیوسته‌اند که کوچکترین نسیم بین دو کشور می‌تواند به طوفانی در سطح بین‌المللی تبدیل شود.²⁸ بنابراین از نظر وی در این دنیای وابستگی متقابل، دیگر همانند گذشته سود یک کشور الزاما به معنای زیان کشور دیگر نیست؛ بلکه سود و زیان از آن هر دو طرف (همگانی) است؛ البته منظور وی این نیست که تجارت جهانی به خودی خود باعث ایجاد صلح در سطح جهان می‌شود، بلکه معتقد است وابستگی متقابل باعث می‌شود تا هزینه جنگ افزایش یابد و همین امر خود موجب می‌شود تا در اقدام به جنگ تاملات بیشتری صورت گیرد. در تأیید همین برداشت وولف، ویلیام رپارد حتی اظهار نظر جالب‌تری را مطرح می‌کند مبنی بر اینکه هزینه توقف تجارت بین طرفین جنگ جهانی اول چنان بالا بود که به ناچار حتی در حین جنگ نیز تا حدودی مبادلاتی با هم صورت دادند.²⁹ در نهایت باید از کوبدن سخن به میان آورد که در نوشته معروف خود، از بازرگانی و تجارت بعنوان «بزرگترین نوشدارو» یاد می‌کند.³⁰

البته در میان علمای روابط بین‌الملل کسانی نیز هستند که این چنین قائل به عرش کشیدن نقش تجارت در میان سایر عوامل موثر بر کاهش منازعات نیستند. از جمله اریک گارتزک معتقد است در میان عناصر سرمایه‌داری جهانی، به طور قابل استنادی تجارت کمترین اهمیت را در کاهش جنگ داشته است؛ و به آسانی می‌توان عناصری چون توسعه دموکراسی‌های لیبرال و همچنین نهادهای اقتصادی بین‌المللی یا همگرایی مالی را بر آن رجحان داد.³¹

27. Leonard Woolf, *International Government; Two Reports* (London: Fabian society, 1916). P 169.

28. *ibid.* p 82.

29. William E. Rappard, *United Europe* (New Haven: Yale University Press, 1930), p. 261.

30. Richard Cobden, *Commerce is the Grand Panacea* (reprinted in E. K. Bramsted and K. J., 1973). P 357.

31. Erik Gartzke, "The Capitalist Peace," *American Journal of Political Science* 51 (1): 2007, 166-91.

2-1- زمانه شکل‌گیری نظریه وابستگی متقابل

نقطه آغازین بحث‌های علمی مربوط به وابستگی متقابل به دوره پس از جنگ جهانی دوم باز می‌گردد که تکنولوژی به طور همزمان در میان دولت‌ها یک نوع رابطه متقابل ایجاد کرد و به نظر دنیا کوچک شد و بدین ترتیب عوامل تکنولوژیکی، نظامی و اقتصادی حتی در میان دشمنان دیروزی نوعی وابستگی متقابل و روابط متداخل بوجود آورد.³² در این دوره، پس از فروکش کردن دسته‌بندی‌های ناشی از جنگ سرد، مسائل جدیدی خصوصاً مسائل اقتصادی، رنگ سیاسی به خود گرفتند. البته این ادعا که تجارت بر روابط سیاسی تاثیر می‌گذارد، تاریخچه‌ای به درازنای دو هزار سال را پشت سر خود دارد؛ و از زمانی که لیبرال‌های قرن نوزدهم منچستر این گفتمان را در مباحث سیاسی وارد کردند، این بحث در محافل مربوط به تئوری‌های روابط بین‌الملل نیز جایگاه مهمی را به خود اختصاص داد.³³ به شکل ساده آنچه در پشت مفهوم وابستگی متقابل وجود دارد این ایده است که دولت‌ها و جوامع جهان نسبت به حوادث و روندهایی که در دیگر کشورها روی می‌دهد آسیب‌پذیر هستند و پیش‌شرط رونق اقتصادی و ثبات سیاسی در یک کشور آن است که دیگر کشورها نیز از این شرایط مشابه بهره‌مند شوند.³⁴

بدین ترتیب نظریه وابستگی متقابل را یکی از نظریه‌هایی می‌دانند که ریشه در طرز تفکر بین‌الملل‌گرایانه یا انترناسیونالیستی دارد که بر مبنای آن امور دنیا به طور عینی در جهت جهانی شدن است، و این جریان عینی در روندهای سیاسی به شکل همکاری میان دولت‌ها منعکس می‌شود و در عین حال جریانی مثبت و در راستای صلح و رفاه بیشتر جهانی است.³⁵

تعریف وابستگی متقابل

از جمله مسائل مورد بحث در مورد نظریه وابستگی متقابل عدم توافق در ارائه تعریفی واحد و مورد قبول همگان است؛ و تا امروز حداقل سه تعریف از مفهوم وابستگی متقابل ارائه شده است. در

32. Richard Rosecrance and Arthur Stein. *Interdependence: Myth or Reality*. World Politics, Vol. 26, No. 1 (Cambridge University Press. Oct., 1973), p 2.

33. Jon C. Pevehouse, *Interdependence Theory and the Measurement of International Conflict* (University of Wisconsin. THE JOURNAL OF POLITICS, Vol. 66, No. 1, February 2004, Pp. 247-266). P 249.

34. Fred Halliday, *Three Concepts of Internationalism, International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 64, No. 2 (spring, 1988), p 190.

35. فرد هالییدی، «مفاهیم گوناگون انترناسیونالیسم» اطلاعات سیاسی و اقتصادی (شماره 23. سال 1368)، ص 10.

کلی‌ترین تعریف، وابستگی متقابل حاکی از چنان اشتراک منافی است که اگر جایگاه یک ملت تغییر یابد، این تغییر جایگاه دیگر ملت‌ها را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. کیون و نای نیز بیشتر در همین مفهوم تعریف خود را چنین ارائه کردند: وابستگی متقابل اصطلاح گسترده‌ای است و اشاره به موقعیتی دارد که مشخصه اصلی این موقعیت تاثیر متقابل کشورها یا بازیگران کشورهای مختلف است.³⁶

در تعریف دوم که بیشتر از اقتصاد نشات می‌گیرد، وابستگی متقابل زمانی به‌وجود می‌آید که نوعی «حساسیت» ملی فزاینده در قبال پیشرفت‌های اقتصاد بیرونی به‌وجود آید. احتمالاً این «حساسیت»³⁷ می‌تواند آگاهانه یا حتی ناآگاهانه باشد.³⁸ کوپر نیز در همراهی با این تعریف می‌گوید که وابستگی متقابل بر پیشرفتهای تکنولوژیکی در زمینه سیستم حمل‌ونقل و ارتباطات مبتنا دارد که سرعت و اطمینان جابجایی کالا، سرمایه، افراد، اطلاعات و ایده‌ها را در طول مرزهای ملی افزایش می‌دهد. وی در همین راستا درجه وابستگی متقابل را نه با ارزش تجاری بلکه با میزان حساسیت اقتصادی می‌سنجد.³⁹ به عنوان مثال وی می‌گوید که اقتصاد آمریکا به صورت فزاینده‌ای به ژاپن و اروپا وابستگی متقابل دارد، با وجودی که کل صادرات آمریکا به این دو منطقه تنها در حدود سه درصد تولید آن کشور را شامل می‌شود؛ و اضافه می‌کند که وابستگی متقابل حاکی از حساسیت دوجانبه⁴⁰ است و حساسیت یکجانبه به وابستگی اقتصادی⁴¹ منجر می‌شود نه وابستگی متقابل.⁴²

تعریف سوم که در میان تعاریف ارائه شده و دقیق‌ترین تعریف نیز می‌باشد، از سوی والتز بیان شده است. وی می‌گوید وابستگی متقابل شامل رابطه‌ای می‌شود که گسست آن هزینه زیادی را به دنبال دارد.⁴³ این تعریف از دو جهت با تعاریف پیشین متفاوت است: نخست اینکه یک نوع

36. Robert O. Keohane and Joseph S. Nye Jr, *Power and Interdependence revisited*, *International Organisation*, 41(4), (autumn 1987), p.8.

37. Sensitivity.

38. Robert D. Tollison and Thomas D. Willett, "International Integration and the Interdependence of economic Variables," *International Organization*, xxvii (Spring 1973), 255- 7L.

39. Richard N. Cooper, Economic Interdependence and Foreign policy in the Seventies, *World politics*, vol. 24, July 1972, p 159.

40. two- way sensitivity.

41. dependent economy.

42. Ibid, p 160.

43. Kenneth N. Waltz, *the Myth of National Interdependence*, In Charles P. Kindleberger (Ed) *The international Corporation*, 1970. Chapter 8, p 89.

رابطه مثبت میان واحدهای وابسته را مفروض قرار می‌دهد. به طوری که در صورت آسیب دیدن این رابطه همه بازیگران آسیب خواهند دید. دوم اینکه در رابطه‌ای که یکی از بازیگران آن تحت تاثیر فعالیت‌های دیگران قرار می‌گیرد، اگر این تاثیر هزینه‌بر نباشد نمی‌توان بدان وابستگی متقابل را اطلاق کرد.⁴⁴ به دلیل همین تعاریف گوناگونی که از وابستگی متقابل ارائه شده است، درک این امر که چرا برخی افراد در جهان کنونی باور به وجود یا عدم وجود وابستگی متقابل دارند، آسان است.

مفاهیم بنیادین نظریه وابستگی متقابل

نظریه وابستگی متقابل نیز همانند دیگر نظریه‌ها دارای گزاره‌های و مفروضه‌های خاصی است که برای روشن شدن مفهوم آن گزاره‌ها در درون آن سامانه بایستی تعریفی مختصر از آن ارائه نمود. مفاهیم بنیادین این نظریه نیز عبارتند از: وابستگی متقابل، قدرت، هزینه، حساسیت، آسیب پذیری، تقارن و عدم تقارن.

وابستگی متقابل

کیون و نای وابستگی متقابل را به طور کلی رابطه‌ای ناشی از نیاز دوجانبه تعریف می‌کنند که تا حدودی آسیب‌پذیری دوجانبه نیز بین بازیگران وجود دارد در حالی که در رابطه وابستگی روابط نامتقارن است. آنها بین وابستگی متقابل و همچنین ارتباط متقابل⁴⁵ نیز با وارد کردن مفهوم آسیب‌پذیری تفاوت قائل می‌شوند.⁴⁶ البته کیون و نای با تعریف همبستگی متقابل به «سود دو جانبه» مخالفت می‌کنند و معتقدند در برخی موارد «یک وابستگی متقابل چنان نتایج منفی می‌تواند به دنبال داشته باشد که هر دو طرف از گسست کامل رابطه با هم، علیرغم منفی که ممکن بود این رابطه برایشان در پی داشته باشد، ابراز خشنودی نیز خواهند کرد». آنها در این مورد افزایش شدید و سریع رقابتهای نظامی را مثال می‌زنند.⁴⁷ روزکرانس و همکارانش نیز وابستگی متقابل را پیوند مستقیم و مثبت منافع دولت‌ها می‌دانند که تغییر در موقعیت یک دولت، جایگاه دیگر دولت‌ها را نیز در همان سمت تغییر می‌دهد. همچنین وابستگی متقابل به صورت یک نظام به حالتی اشاره

44. Richard Rosecrance and Arthur Stein, p 3.

44 . interconnectedness.

46. Keohane and Nye, p 12- 13.

47. David Baldwin A, *Interdependence and power: a conceptual analysis, International Organization* 34, 4, (autumn 1980), P 482.

دارد که در آن دولت‌ها در نردبان موقعیت بین‌المللی (توان اقتصادی، قدرت، رفاه، دسترسی به اطلاعات یا فن‌آوری) با همدیگر بالا و پایین می‌شوند.⁴⁸

همانگونه که پیشتر نیز گفته شد کوپر نیز از زاویه اقتصادی به نظریه وابستگی متقابل می‌نگرد و آن را «حساسیت مبادلات اقتصادی بین دو یا چند ملت، به پیشرفت‌های اقتصادی درون خودشان» می‌داند. و بر نقش حساسیت در این رابطه تاکید می‌کند و می‌افزاید این خوانش از نظریه وابستگی متقابل بدان معنی است که در میان دو کشور با تجارت دوجانبه زیاد، اگر ارزش تجارت به تحولات قیمت و درآمد دو کشور حساسیت نشان ندهد، هنوز از وابستگی اقتصادی محدودی برخوردارند. در واقع معیار سنجش میزان وابستگی در این میان به «حساسیت دو جانبه» به تحولات اقتصاد هم است و نه میزان ارزش کالا یا مقدار آن.⁴⁹

قدرت

در سیستم وابستگی متقابل، قدرت همچنان مهمترین عامل تاثیرگذار در چانه‌زنی‌های سیاسی است. کوهن و نای مفهوم قدرت را از وبر وام گرفته‌اند. به باور وبر، قدرت احتمال موفقیت یک کنشگر اجتماعی در پیشبرد مقاصد خود، به رغم مقاومت سایر کنشگران است صرفنظر از اینکه کنشگر قدرتمند از چه ابزارهایی برای این منظور بهره می‌گیرد. کوهن و نای نیز قدرت را «توانایی کنترل منابع در مسیر دستیابی به اهداف خود» دانسته‌اند.⁵⁰

تقارن و عدم تقارن

تقارن و عدم تقارن در نظریه وابستگی متقابل اشاره به درجه وابستگی دو طرف به همدیگر دارد. وابستگی متقابل نامتقارن⁵¹ حاکی از شرایطی است که در آن یک طرف کاملاً وابسته به دیگری است که کیون و نای رابطه شمال و جنوب را در این سطح قرار می‌دهد. در حالی که در رابطه متقارن هر دو طرف از شرایط وابستگی یکسانی برخوردارند. که رابطه کشورهای شمال از جمله

48. R. Rosecrance, A. Alexandroff, W. Koehler, J. Kroll, S. Laqueur and J. Stocker. *Whither Interdependence? International Organization*, Vol. 31, No. 3 (summer, 1977), p 427.

49. Cooper. pp. 129- 160.

50. Keohane and Nye, P 10.

51. asymmetrical interdependence.

آنهاست.⁵² در نظریه کیون و نای وابستگی متقابل پیچیده دارای سه مشخصه کلیدی به شرح زیر است:

نخست وجود کانال‌های چندگانه تماس میان جوامع سبب گسترش ابزارهای سیاسی دولت‌ها می‌شود؛ اما وجود این کانال‌های چندگانه سبب کاهش کنترل دولت‌ها بر روابط بین‌المللی می‌شود. اکنون دیگر دیپلماسی‌های رسمی و غیر رسمی تنها مسیرهای روابط سیاسی بین‌المللی نیستند. مسیرهای دیگری نیز برای این منظور وجود دارد که کوهن و نای به دو مورد از این مسیرها - روابط میان نخبگان غیر دولتی و روابط میان سازمان‌های فراملیتی - اشاره کرده‌اند. دوم آنکه اهداف سیاسی دولت‌ها از اولویت ثابتی برخوردار نیستند و از چانه‌زنی‌های سیاسی تاثیر می‌پذیرند. امنیت نظامی همواره مهمترین هدف دولت‌ها نیست. ائتلاف‌های متعددی بر سر موضوعات مختلف میان دولت‌ها یا درون ساختار دولت‌ها شکل می‌گیرد و اختلافات زیادی نیز در این زمینه به وجود می‌آید. در نظریه کوهن و نای سیاست داخلی کشورها نیز مورد توجه قرار می‌گیرد و تمایز میان سیاست داخلی و سیاست خارجی کمرنگ می‌شود.⁵³ سوم آنکه نیروی نظامی جایگاه قابل ملاحظه‌ای در این نظریه ندارد. در شرایطی که وابستگی متقابل پیچیده برقرار است دولت‌ها هرگز از نیروی نظامی برای حل مسائل بهره نمی‌گیرند. چرا که زور فاقد ابزار لازم جهت حصول به اهدافی چون رفاه اقتصادی است.⁵⁴

در حالیکه بر اساس پژوهش تجربی باربیری⁵⁵ در سال 1995، تقارن یکی از مهمترین فاکتورهای مورد نیاز وابستگی متقابل است، اما یافته‌های سایرین⁵⁶ حاکی از آن بود که تفوق و برتری در یک رابطه دوگانه، از نقش پررنگ‌تری به نسبت تجارت در کاهش منازعات برخوردارند. بنابراین، روابط نامتقارن تجاری به ایجاد مشوق‌هایی در جهت کاهش منازعات کمک می‌کند، در حالی که روابط نامتقارن ممکن است به ایجاد تنش و در نهایت درگیری منجر شود.⁵⁷

52. Keohane and Nye, P 11.

53. Ibid. P 21.

54. Ibid. p 22.

55. Barbieri.

56. Sayrs.

57. Susan M. McMillan, Interdependence and Conflict, *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, No. 1 (May, 1997), p 54.

آسیب‌پذیری و حساسیت⁵⁸

وابستگی متقابل اصولاً نظریه‌ای است که بر اساس آسیب‌پذیری دوجانبه تعریف می‌شود. رابطه‌ای که در صورت گسست، هزینه‌های زیادی را هر دو طرف به بار می‌آورد. در واقع کوهن و نای نیز با این برداشت موافقند که: « باید این تصور ساده انگارانه را کنار بگذاریم که وابستگی متقابل افق‌های نوینی را فراروی ما می‌گشاید و همه منازعات بین‌المللی را از میان می‌برد». این اظهار نظر نشان می‌دهد که کوهن و نای با سایر نظریه پردازان موافق نیستند. به باور کوهن و نای، روابط تجاری بین‌المللی و چالش‌های نظامی و زیست محیطی سبب پایان یافتن اختلافات میان کشورها نمی‌شود. به گفته آنها وابستگی متقابل هزینه‌های زیادی را در زمینه‌های گوناگون بر کشورها تحمیل می‌کند. در نتیجه، وابستگی سبب حساسیت و آسیب‌پذیری کشورها می‌شود. حساسیت به میزان آسیب‌پذیری یک کشور از سیاست‌های کشورهای دیگر اشاره دارد. آسیب‌پذیری نیز به این نکته اشاره دارد که کشورها تا چه میزان می‌توانند با اتخاذ سیاست‌های مناسب خود را از آسیب‌های ناشی از رخدادهای جهانی دور نگاه دارند. وابستگی متقابل به معنای وابستگی دوجانبه است. وابستگی متقابل سبب آسیب‌پذیری و حساسیت یک کشور نسبت به سیاست‌های کشورهای دیگر می‌شود.⁵⁹

هزینه

در مباحث مربوط به وابستگی متقابل از هزینه به‌عنوان وجه تمایز بین پیوستگی متقابل⁶⁰ و وابستگی متقابل یاد می‌شود و تعریف صریحی از آن ارائه نشده است؛ اما در تبیین این نظریه بیشتر هزینه‌های متقابل در صورت گسست رابطه اشاره به همین مفهوم دارد.

پیش‌فرض‌های وابستگی متقابل

1. هر اندازه که کانال‌های ارتباطی بیشتر باشد، نقش انحصاری دولت به‌عنوان تنها بازیگر عرصه نظام بین‌الملل کمتر می‌شود. به این ترتیب نظریه وابستگی متقابل فرضیه مرکزیت دولت را به کنار می‌نهد.

58. vulnerability and sensitivity.

59. Keohane and Nye, P 270.

60. Interconnectedness.

2. وجود کانال‌های متعدد، خود به کاهش خشونت و اصطحاکاک در روابط می‌انجامد. چرا که گسست روابط خود هزینه‌های زیادی را برای هر دو طرف در بر خواهد داشت.
3. در غیاب دستور کار مشخص از سوی دولت، اهداف دولت‌ها متنوع تر می‌شود و صرفاً به امور نظامی محدود نمی‌شوند. بلکه مسائل مربوط به امور رفاهی و اقتصادی نیز در دستور کار آن‌ها قرار می‌گیرد.
4. لازمه دستیابی به امور رفاهی و اقتصادی نیز در پیش گرفتن سیاست‌های نرم و سازشکارانه است. چرا که زور به خودی خود منتج به رفاه نمی‌شود.
5. در نبود سیاست مبتنی بر زور نوع روابط حاکم بر عرصه روابط بین الملل نیز دگرگون می‌شود.

6. در روابط وابستگی متقابل نامتقارن، دولتی که کمتر وابسته است می‌تواند از این عدم تقارن برای چانه‌زنی بیشتر استفاده کند. اما تعهد دولت ضعیفتر و ترس از بدتر شدن وضعیت این ابزار را نیز تا حدودی مجال خود نمایی می‌دهد.⁶¹

محدودیت‌های نظریه وابستگی متقابل

کوهن و نای درباره جامعیت مطالعه خود چنین می‌گویند: «ادعا نمی‌کنیم که نظریه وابستگی متقابل پیچیده آینه تمام‌نمای واقعیات سیاسی جهان امروز است. برعکس، هم مدل کنونی و هم مدل رئالیستی مدل‌های جامعی هستند. طیفی از وضعیت‌های مختلف را می‌توان تصور کرد که در حد فاصل دو مدل یادشده قرار می‌گیرند.⁶² از همین روی، از مدل وابستگی متقابل پیچیده برای تحلیل روابط میان ایران و غرب بهره گرفته‌ایم. روابط ایران و غرب را می‌توان کمابیش با مدل وابستگی متقابل پیچیده توضیح داد. گاهی لازم است از رویکردی نظری و ساختاری برای تحلیل مسائل بهره جست. در پاره‌ای از موارد نیز رویکرد نظری به تنهایی کافی نیست. نقطه قوت نظریه وابستگی متقابل این است که روابط سیاسی را در دو سطح ملی و بین‌المللی تحلیل می‌کند. در این مطالعه کوشیده‌ایم نظریه‌ای برای تبیین ساختار روابط بین‌الملل به دست دهیم. برای اثبات اعتبار این نظریه لازم است آن را در سطوح ملی و بین‌المللی بیازماییم.

61. Keohane and Nye, p 32- 33.

62. Ibid, p 24.

نتیجه گیری

نظریه وابستگی متقابل در تاریخ معاصر ایران با توجه به ظرفیت‌هایی که دارد در دو حوزه مسأله مربوط به نفت و همچنین مسأله ژئوپولیتیک کشورمان قابلیت کاربست را دارا می‌باشد. مسأله نفت به دلیل اینکه جهان غرب وابستگی شدیدی بدان داشت و همزمان کشورمان نیز در طول تاریخ معاصر خود نیاز شدیدی به درآمد حاصل از فروش نفت داشته است و از نظر ژئوپولیتیک نیز موقعیت کشورمان به عنوان قلب حوزه نفتی به دلیل قرار گرفتن در بین دو حوزه نفتی بزرگ جهان، دریای خزر و خلیج فارس، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. لذا وابستگی متقابل به عنوان نظریه ای که قابلیت پوشش دادن این مسائل را داراست بایستی در حوزه تاریخ معاصر کشورمان مد نظر قرار گیرد.

کتابنامه

- مشیرزاده، حمیرا. تحول در نظریه‌های روابط بین الملل. (تهران، انتشارات سمت). 1386.
- هالیدی، فرد. «مفاهیم گوناگون انترناسیونالیسم» اطلاعات سیاسی و اقتصادی. 23. سال 1368.
- Baldwin A. David. Interdependence and power: a conceptual analysis. International Organization 34, 4, autumn 1980.
- Bruce Russett and John R. Oneal, Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organization (New York: W.W. Norton & Company). 2001
- Cobden, Richard. Commerce is the Grand Panacea, (reprinted in E. K. Bramsted and K. J.). 1973
- Fred Halliday. Three Concepts of Internationalism. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 64, No. 2 (spring,). 1988
- Gartzke, Erik. The Capitalist Peace, American Journal of Political Science 51 (1): 2007
- Han Dorussen and Hugh Ward. Trade Networks and the Kantian Peace. (Paper to be presented at the 6th) Pan European Conference on International Relation, Turin September 12 – 15,). 2007
- Jervis, Robert, Theories of War in an Era of Leading Power Peace', American Political Science Review 2002,
- Jon C. Pevehouse, Interdependence Theory and the Measurement of International Conflict. (University of Wisconsin. THE JOURNAL OF POLITICS, Vol. 66, No. 1, February 2004, Pp. 247–266.

- Joseph S. Nye, Jr.; Robert O. Keohane. Transnational Relation and World politics: An Introduction. *International organization*, Vol. 15, No. 3, Transnational Relation and World Politics summer. 1971
- Kenneth N. Waltz, the Myth of National Interdependence. In Charles P. Kindleberger (Ed) *The international Corporation*, 1970.
- Leonard Woolf. *International Government; Two Reports*. (Fabian society, London,). 1916
- Maghroori and Rumberg. *Globalism vs. Realism*. Boulder, co. (. Westview Press. 1982
- R. Rosecrance, A. Alexandroff, W. Koehler, J. Kroll, S. Laqueur and J. Stocker. Whither Interdependence? *International Organization*, Vol. 31, No. 3 (summer) 1977.
- Rasler, Karen A. *Puzzles of the Democratic Peace: Theory, Geopolitics and the Transformation of World Politics*. (Palgrave Macmillan). 2005
- Richard N. Cooper. Economic Interdependence and Foreign policy in the Seventies. *World politics* vol. 24, July 1972.
- Richard Rosecrance and Arthur Stein. *Interdependence: Myth or Reality*. *World Politics*, Vol. 26, No. 1 (Cambridge University Press. Oct). 1973
- Robert D. Tollison and Thomas D. Willett, *International Integration and the Interdependence of economic Variables*, *International Organization*, xxvii (Spring) 1973.
- Robert O. Keohane and Joseph S. Nye Jr. Power and Interdependence revisited, *international Organisation*, 41(4), autumn 1987.
- Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr. *Power & Interdependence* (3th Edition), Pearson. 2001
- Seymour Martin Lipset, Ed, *The Encyclopedia of Democracy*, vol.III (London. Routledge,). 1995
- Susan M. McMillan. *Interdependence and Conflict*. *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, No. 1 (May,), 1997.
- William E. Rappard, *United Europe* (New Haven: Yale University Press,), 1930
- Wilson, w, *The Fourteen Points, Address to the Us Congress*, In Mingst and Snyder, eds 2001.